

DESPRE RIDICAREA ȘI DEZVELIREA STATUII DOCTORULUI IOAN RAȚIU DIN TURDA

Una din personalitățile marcante ale Turzii secolului trecut a fost Dr. Ioan Rațiu, om politic remarcabil, jurist de mare valoare și prestigiu, promotor de seamă al culturii noastre naționale. Biografia fostului președinte al Partidului Național al Românilor din Transilvania și Ungaria — conducător al delegației memorandiste din 28 mai 1892 la Viena — ne este cunoscută din anul 1928, prin studiul închinat de Ioan Georgescu¹. De atunci s-au mai scris numeroase studii bazate pe documente², privind bogata activitate desfășurată pe parcursul vieții și mai multe articole de omagiere în presă³. O mare parte a corespondenței politice a Dr. Ioan Rațiu s-a păstrat. De puțin timp a apărut un prim volum a acesteia ce cuprinde perioada anilor 1866—1895⁴.

Știm că Dr. Ioan Rațiu s-a născut la data de 19 august 1828 în localitatea Turda⁵. Studiile le-a urmat în orașul natal, Blaj, Cluj, Budapesta și Viena unde în anul 1858 a obținut titlul de doctor în drept.

¹ Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828—1902). 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928, 219 p.

² Nicolae Cordoș, *Declarația lui Ioan Rațiu din 23 mai 1894*, în „Potaissa”, 1980, II, p. 245—250; Viorel Grama, *Dr. Ioan Rațiu, Apărătorul țaranilor români din Toplița (1862—1865)*, în *Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 337—340; Gelu Neamțu, *Aspecte ale relațiilor politice dintre Alexandru Roman și Ioan Rațiu (1865—1896)*, în „Potaissa”, 1978, I, p. 191—199; Ioan Nistor, *Din legăturile lui Ioan Rațiu cu valea superioară a Mureșului*, în „Marisia”, 1976, VI, p. 293—306; Georgeta Penelea, *Insemnările din temnița de la Seghedin ale Dr. Ioan Rațiu*, în „SMIM”, 1975, V, p. 189—246; Mihai Racovița, *Documente sibiene referitoare la activitatea Dr. Ioan Rațiu (1828—1902)*, în „Potaissa”, 1978, I, p. 171—181; Octavian Rotar, *Personalitatea și activitatea lui Dr. Ioan Rațiu reflectată în documentele Arhivelor blăjene*, în „Potaissa”, 1978, I, p. 183—189.

³ Dr. Ioan Rațiu, în „Bunul Econom”, 1902, III, nr. 49, p. 1; *Idem*, în „Drapelul”, 1902, II, nr. 136, p. 1—2; *Ibidem*, nr. 138, p. 1—2; *Ibidem*, nr. 139, p. 2; *Idem*, în „Familia”, 1902, XXXVIII, p. 572; Octavian Goga, *Dr. Ioan Rațiu*, în „Luceafărul”, 1902, I, p. 177—178; Lucia Bieltz, *Ioan Rațiu (1828—1902)*, în *Făuritori ai unității și independenței românești*, București, 1983, p. 329—334; Ion Clopotel, *Dr. Ioan Rațiu*, în „Societatea de mâine”, 1930, VII, p. 236; Nicolae Edroiu, *Ioan Rațiu (1828—1902)*, în „Îndrumător Bisericesc”, 1979, p. 185—188; Nicolae Iorga, *Ioan Rațiu*, în *Oameni cari au fost*, vol. III, București, 1936, p. 272—273, 321—322; Z. Păclișeanu, *Dr. Ioan Rațiu (1828—1902)*, în „Universul Literar”, 1928, XLIV, p. 590; Mihail Străjan, *Amintiri din viața marelui român Dr. Ioan Rațiu, fost președinte al Partidului Național Român din Ungaria și martir al cauzei naționale* (manuscris), Odorheiu, 1930, 26 p.; M. Sânzianu, *O mărturie despre Dr. Ioan Rațiu*, în „Revista Istorică Română”, 1940, X, p. 384—385.

⁴ Marcel-Dumitru Ciucă, Elena-Teodora Ciucă, *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență, Scrisori primite 1866—1895*, București, 1994, 427 p.

⁵ Pentru biografia prezentată, s-a consultat: I. Georgescu, *op. cit.*; Nicolae Josan, *Un bărbat pentru istorie. Dr. Ioan Rațiu (1828—1902)*; Mihail Străjan, *op. cit.*

După ce susține la Sibiu în anul 1860 „cenzura“ de avocat la Academia de Drept săsească, se va stabili în orașul natal. În anul 1861 își deschide cancelarie proprie și îndeplinește funcția de avocat. Pentru o lungă perioadă a fost singurul care a apărut interesele țăranilor din zonă în procesele urbariale. Activitatea lui de acum înainte se va desfășura pe două planuri, ambele cu răsunset profund în conștiința românilor: pe plan profesional, de avocat și în plan politic, de organizare și manifestare a vieții politice a românilor transilvăneni.

În lunga sa activitate politică Ioan Rațiu a avut două mandate de deputat: în 1863 în Dieta de la Sibiu și în anul 1866 în Dieta de „incoronare“ de la Pesta — dar refuză să intre în forul legislativ ce trebuia să consființească regimul dualist.

Pe plan cultural și-a adus un aport deosebit la fondarea Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român — ASTRA.

Activitatea politică a românilor transilvăneni din primele două decenii ale perioadei regimului dualist, este puternic dominată de contribuția majoră a Dr. Ioan Rațiu la făurirea unui partid politic al românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Un pas important s-a produs la 23—24 februarie/7—8 martie 1869 la Miercurea Sibiului unde s-a întrunit Conferința reprezentanților românilor transilvăneni, punându-se baza celui de al doilea partid românesc, Partidul Național al Românilor din Transilvania. Primul partid, Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria se constituise la Timișoara pe data de 26 ianuarie/7 februarie 1869.

La scurt timp, s-a simțit necesară creerea unui partid al tuturor românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. În perioada constituirii acestuia, Ioan Rațiu a depus o activitate intensă. Creerea Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria s-a realizat în cadrul Conferinței de la Sibiu din 12—14 mai 1881, prin fuzionarea celor două partide existente. Dr. Ioan Rațiu s-a situat în fruntea acestuia, deținând președinția în anii 1888—1890 și 1892—1901, anul în care s-a retras din motive de sănătate. La scurt timp, în 4 decembrie 1902 se stinge din viață în locuința sa din Sibiu.

De-a lungul activității politice, Ioan Rațiu a inițiat, întocmit și înaintat — alături de alți fruntași ai mișcării naționale românești — numeroase petiții și memorii Curții de la Viena: memoriul din 1866 — cu 1493 de semnături — cu un conținut protestatar împotriva anulării autonomiei Transilvaniei și a legislației dietei sibiene; Pronunciamentul de la Blaj din 3/15 mai 1868, document politic colectiv în cuprinsul căruia se reînnoia cererea restaurării autonomiei Transilvaniei și a legilor adoptate de Dieta de la Sibiu; Memorandul din anul 1892, memoriu politic de înaltă ținută, adresat atât monarhului cât și opiniei publice europene care a cauzat trimiterea în instanță a unor conducători politici ardeleni și condamnarea lor la ani grei de închisoare.

Pe plan local a desfășurat o intensă activitate. Ca avocat, a apărut interesele țăranimii în diferitele procese urbariale, timp de 30 de ani, din 1862 până în anul 1892 când forțat de împrejurări a fost nevoit să plece împreună cu familia, la Sibiu. O importantă realizare a sa a reprezentat-o Banca „Arieșana“ înființată după anul 1880 cu scopul

principal de a acorda sprijin financiar românilor din zonă. El este acela care a pus fundamentul școlii românești din Turda și a înființat o Eforie alcătuită din fruntași români, al cărei președinte era. Pentru întreținerea acesteia a ridicat în piața orașului o casă mare, destinată parțial funcționării unui hotel, cealaltă jumătate fiind alocată unor locuințe particulare și prăvălii de închiriat. Venitul realizat din aceste chirii fiind destinat școlii românești.

Pentru bogata activitate depusă în slujba neamului românesc alături de numeroșii luptători pentru nobilul ideal care se va materializa la 1 decembrie 1918 la Alba-Iulia, s-ar fi cuvenit ca imediat după trecerea în neființă a Dr. Ioan Rațiu, fruntaș al mișcării naționale de la sfârșitul secolului al XIX-lea, să-i fie ridicat ca un pios omagiu, un monument. Acest fapt nu a fost posibil în contextul politic existent. Încercări în acest sens au fost numeroase în perioada dualistă, dar aproape toate s-au soldat cu eșecuri.

Înainte de 1918, anul înfăptuirii Marii Uniri, era foarte greu să ridici monumente fiilor națiunii⁶. Ideea ridicării unui monument, a prins consistență abia în deceniul al treilea al secolului nostru la inițiativa fruntașilor Turzii, orașul în care a văzut lumina zilei Dr. Ioan Rațiu.

Congresul general al Uniunii avocaților ce s-a ținut la Timișoara în luna septembrie 1926, la propunerea senatorului Dr. Valeriu Moldovan, decanul Baroului Turda, a hotărât cu mare însuflețire comemorarea centenarului Dr. Ioan Rațiu, prin ridicarea în piața orașului istoric Turda a unui bust sau statui, „pentru a eterniza în bronz memoria acestui camarad”⁷. Cu acest prilej Dr. Valeriu Moldovan a subliniat că: „... În 1928 se vor împlini 100 de ani dela nașterea unui mare avocat român de care sa învrednicit Ardealul încă pe când stătea sub stăpânire streină... dr. Ioan Rațiu de la Turda, fostul președinte al organizației politice a românilor din Ardeal, Ungaria și Banat... Deși numele și activitatea lui dr. Ioan Rațiu a străbătut departe peste hotarele înguste ale județului și orașului Turda unde a profesat advocatura cea mai mare parte a vieții sale, corpul avocaților din Turda crede că lui îi revine cel puțin inițiativa serbătoririi confratelui ilustru. Dar am crezut și credem că serbătorirea peste 2 ani a centenarului de la nașterea lui dr. Ioan Rațiu nu e numai datoria Baroului Turda nici chiar a avocaților din Ardeal și Banat. Acest centenar trebuie să fie un prilej binevenit de-a face să bată în același ritm de caldă și pioasă aducere aminte inimile întregului corp al avocaților din România întregită. Bustul pe care voiam să-l ridicăm la un loc de onoare din piața istoricului oraș Turda să fie ridicat din contribuția tuturor Barourilor și tuturor avocaților români, cari nu fac decât să se onoreze pe sine onorând memoria unui înaintaș deopotrivă distins, ca om, ca avocat și ca român”⁸.

Ca urmare a acestui apel, Uniunea avocaților a oferit imediat suma de 10 000 de lei⁹. Strângerea fondurilor necesare ridicării monumen-

⁶ M. Badea, Gh. I. Bodea, *Avram Iancu în conștiința poporului român*, Cluj-Napoca, 1976, p. 152—161.

⁷ Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2824.

⁸ „Patria”, 1926, VIII, nr. 196.

⁹ Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2824.

tului și a sărbătoririi centenarului s-a dovedit a fi o misiune deosebit de dificilă. Apelul lansat la Congresul ținut la Timișoara, stipula ca sumele strânse prin colectă să fie trimise până la data de 1 noiembrie 1927, pe adresa Băncii Centrale, Sucursala Turda unde a fost deschis un cont separat: „Fondul unui bust lui Dr. Ioan Rațiu”¹⁰. Apelul, repetat deseori a fost publicat în presă pe data de 10 decembrie 1927¹¹. Până la sfârșitul acestui an în contul deschis la Banca Centrală, sumele depuse se cifrau la 51 804 lei¹².

Prin Telegrama nr. 2490/1928¹³ din 26 martie, vicepreședintele asociației culturale ASTRA din Sibiu se adresează senatorului Valeriu Moldovan, membru al Comitetului Central al Asociațiunii, decan al Baroului avocaților din Turda: „Referindu-ne la Apelul și Lista de subscripție primite de la D. Voastră cu data de 19 octombrie 1927, în scopul unei contribuții pentru ridicarea unui bust întru pomenirea marelui bărbat al neamului nostru Dr. Ioan Rațiu, avem onoarea de a vă face cunoscut, că Comitetul central al instituțiunii noastre în ședința sa ținută la 22 martie a.c., a votat pentru scopul amintit suma de lei 50 000, care sumă se va transpune la Banca Centrală Sucursala Turda”.

La 18 aprilie 1928, ca răspuns dat apelului lansat în presă pe data de 10 decembrie 1927, Asociațiunea Transilvană pentru Literatură și Cultura Poporului Român, reprezentată de vicepreședintele ei, prin Telegrama nr. 1124/1928¹⁴, lansează ideea ridicării unui bust datorită greutăților financiare existente la acea dată.

Baroul avocaților din Turda a pledat totuși pentru ideea ridicării unei statui, chiar dacă dezvelirea acesteia necesita o amânare.

Ca urmare a apelurilor din presă, avocatul Dr. Romul Moldovan din Jimbolia trimite pe data de 5 iunie 1928 prin mandat poștal, suma de 1130 lei strânsă de la 13 avocați din Baroul Jimbolia¹⁵. De asemenea, într-o scrisoare datată pe 30 iunie 1928, adresată lui Dr. Valeriu Moldovan de către decanul Baroului Notarilor Publici din Cluj, se aduce la cunoștință că 17 colegi din acest barou au răspuns solicitărilor privind ajutorarea cu bani în vederea ridicării statuii¹⁶.

Printr-o scrisoare adresată în luna iulie 1928 din Turda, de Baroul avocaților către Primul Ministru¹⁷, se face cunoscută această inițiativă. De asemenea se menționează sumele mai substanțiale ce au sosit până la acea dată: ASTRA Sibiu — 50 000 lei, tinerimea „Chemăristă” din Cluj — 50 000 lei și Barourile din Ardeal și Banat — 150 000 lei. Criza financiară nu permitea strângerea de noi sume, iar costul statuii se estima la suma de 500 000 lei. Acesta a fost motivul pentru care Baroul din Turda a solicitat sprijinul Primului Ministru în vederea colectării unor noi sume de bani și de a se adresa personal tuturor societăților de ajutor, membre ale „Uniunii Avocaților” în scopul amintit.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, nr. inv. 2818.

¹² *Contul Statuii Dr. Ioan Rațiu la Banca Centrală, Filiala Turda* (Muzeul de Istorie Turda, nr. inv. 2827).

¹³ Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2813.

¹⁴ *Ibidem*, nr. inv. 2812.

¹⁵ *Ibidem*, nr. inv. 2824.

¹⁶ *Ibidem*, nr. inv. 2818.

¹⁷ *Ibidem*, nr. inv. 2806.

Tot din această scrisoare aflăm că data dezvelirii statuii a fost programată la începutul lunii decembrie¹⁸, cu asistența D-lui Iuliu Maniu, a reprezentanților clerului, ASTRA Sibiu, a avocaților și a tinerimii.

Comitetul organizator prin persoana lui Dr. Augustin Rațiu se adresează printr-o scrisoare la 28 iulie 1928¹⁹, Președintelui „Uniunii Românilor din America” prin care face următorul apel: „... Cum cheltuielile împreunate cu statuia proiectată, care va fi podoabă a orașului nostru și a Ardealului, necesită suma de 500 000 lei și cum criza financiară de la noi și mizeria, în care se sbate mai ales vrednica noastră țărănime nu ne dau nădejdea că am putea aduna diferența de 200 000—250 000 lei ce ne lipsește, am crezut că e just ca să ne adresăm cu un apel călduros și fraților noștri din America cari întotdeauna au avut inima deschisă față de frământările și acțiunile celor de acasă. În nădejdea aceasta venim să vă rugăm D-le Președinte, ca să binevoiți a veni și de data aceasta în ajutorul nostru, luând D. Voastră în mână acțiunea de colectare a unei sume mai de seamă, care să ne apropie de realizarea intențiilor noastre patriotice și românești”.

La 19 august 1928, suma totală de care se dispunea era de numai 204 552 lei²⁰. Tot la acea dată se împlineau 100 de ani de la nașterea lui Ioan Rațiu. Cu acest prilej, în sala mare a tribunalului a avut loc ședința festivă prezidată de Dr. Valeriu Moldovan²¹. Dintre personalitățile care au luat cuvântul amintim pe: Dr. Nicola Caprea — prefectul județului —, Ioan Colțescu — magistrat —, Dr. Genciu — primarul Turzii —, Petre Suciu — președintele ASTRA, Filiala Turda —, Dr. Ioan Suciu — decanul Baroului Cluj — și Ioan Tipon — senator. În paralel, la Cluj a avut loc o ședință similară²².

La biserica greco-catolică din Turda-Veche, a avut loc oficierea unui parastas pentru pomenirea sufletului răposatului Rațiu²³. Și la mormântul Dr. Ioan Rațiu din Sibiu, situat pe latura de sud a naosului bisericii greco-catolice „dintre-brazi”, canonicul Macavei din Blaj a oficiat o slujbă de pomenire la care au participat, soția Emilia cu familia, Iuliu Maniu, generalul Moga, Octavian Russu și o mare mulțime de români²⁴.

După săvârșirea parastasului la cele două biserici românești din Turda, credincioși și participanți reușiți într-o mare procesiune, au plecat în pelerinaj la fosta casă a Dr. Ioan Rațiu, pe atunci în proprietatea Dr. Bocsány²⁵. Slujba religioasă ce a avut loc în vederea dezvelirii plăcii comemorative a fost oficiată de preoții: Tempeleanu, Cârnațiu, Rațiu, Gherduș, Gherman, Balint și Mureșan. Ceremonia dezvelirii plăcii a fost îndeplinită de Dr. Valeriu Moldovan. Pe placa comemorativă — din marmură — este inscripționat cu litere aurii: „În această casă a locuit Dr. Ioan Rațiu până la 14 iunie 1892”. Cu această ocazie

¹⁸ *Ibidem*; Dezvelirea monumentului nu va avea loc, ea fiind reprogramată.

¹⁹ Ștefan Dorel Chicinaș, *Ridicarea statuii Dr. Ioan Rațiu*, în „Memorandum 1892—1992”, Turda, 1992, Foaie volantă, număr unic.

²⁰ *Contul Statuii Dr. Ioan Rațiu la Banca Centrală, Filiala Turda* (manuscris, Muzeul de Istorie Turda, nr. inv. 2827).

²¹ „Arieșul”, 1928, III, nr. 34.

²² Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2825.

²³ „Arieșul”, 1928, III, nr. 34.

²⁴ Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2825.

au luat cuvântul protopopii Nicolae Rațiu și Ioan Tempeleanu. Finalul festivității a aparținut lui Ștefan Cicio Pop care a ținut un impresionat discurs politic²⁶.

Odată cu apelurile repetate privind trimiterea de fonduri necesare ridicării statuii marelui memorandist, s-a căutat un specialist care să îl realizeze. Alegerea s-a oprit la sculptorul Corneliu Medrea din București, personalitate cunoscută în lumea artiștilor din perioada interbelică, realizator al monumentului din Satu-Mare închinat lui Vasile Lucaciu²⁷.

Lucrarea în bronz²⁸, a fost finalizată destul de repede, dovada constituind-o cartea poștală trimisă de Cornel Medrea pe data de 24 noiembrie 1928²⁹, d-lui Valeriu Moldovan: „Statuia în bronz a plecat în ziua de 22 noiembrie cu «mare viteză» spre Turda. Rog comunicați de sosire și de ziua dezvelirii”.

Din nefericire, distinsa doamnă Emilia Rațiu nu a reușit să vadă realizată statuia de la Turda, ridicată în memoria celui care i-a fost timp de patru decenii tovarăș de viață, statuie a cărei dezvelire s-a amânat pe data de 5—8 octombrie 1929. Emilia Rațiu născută Orghidan a decedat pe data de 1 februarie 1929 la Sibiu³⁰.

Odată ridicată pe soclul din piatră, statuia nu putea fi pusă „în valoare” fără o împrejmuire pe măsura cerințelor oficialităților aflate în Comitetul ridicării statuii.

Într-o scrisoare adresată de Dr. Valeriu Moldovan pe data de 3 aprilie 1929 primarului Turzii, se face cunoscut că în conformitate cu indicațiile inginerului Valeriu Filip, s-a comandat o împrejmuire din piatră de trachit³¹. Fundația acesteia realizată din beton — ciment portland Turda în dosaj de 150 hgr/m³ — și toate materialele necesare au fost estimate la suma de 21.706 lei³². Manopera din piatră — împrejmuirea —, s-a realizat pe această fundație la o distanță de 1,5 m de statuie, având o formă quadrată³³. Piatra a fost cioplită și bucerdată conform indicațiilor sculptorului Medrea de către maestrul pietrar Eduard Schnabel³⁴ din Deva. Lucrările trebuiau finalizate la data de 1 mai 1929, dar din motive necunoscute nouă, termenul nu a fost respectat. Schnabel a cerut amânarea predării lucrării cu o lună³⁵.

Împrejmuirea și soclul au necesitat 5,47 m³ de piatră, iar costul a fost estimat la 101 195 lei³⁶. Conform contractului încheiat la Turda pe data de 24 martie 1929³⁷, suma trebuia să fie plătită în trei rate — 50% înainte de începerea lucrărilor, 25% după sosirea materialelor comandate și 25% la terminarea lucrărilor.

²⁵ „Arieșul”, 1928, III, nr. 34.

²⁶ Discurs publicat la Cluj, în „Patria”, 24 august 1928.

²⁷ N. Josan, *op. cit.*, p. 79.

²⁸ Bronzul a fost donat de Ministerul de Război al României.

²⁹ Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. niv. 2808.

³⁰ *Ibidem*, nr. inv. 2233.

³¹ *Ibidem*, nr. inv. 2822.

³² *Ibidem*, nr. inv. 2821.

³³ *Ibidem*, nr. inv. 2822.

³⁴ *Ibidem*, nr. inv. 2823.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, nr. inv. 2821.

³⁷ *Ibidem*.

Până la 1 mai 1929, dată prevăzută în contractul ce se referă la montarea împrejmuirii din piatră în jurul monumentului, conform Hotărârii nr. 726/1929³⁸, trebuia terminată betonarea și asfaltarea pieței, aranjarea și înfrumusețarea parcului din fața Prefecturii.

În anul 1929, Baroul avocaților din Turda a achitat suma de 40 000 lei³⁹ pentru două trenuri, în vederea serbărilor rezervate a avea loc pe data de 5—8 octombrie 1929. Ele vor fi din nou amânate datorită decesului Regentului Buzdugan. La această dată suma totală strânsă din colectă se ridică la 542 083⁴⁰ lei. Programul serbărilor a fost foarte bine organizat⁴¹.

Activitățile ce urmau a se desfășura pe durata a trei zile, cuprindeau: Deschiderea Expoziției Agricole-Industriale; Inaugurarea Căminului ucenicilor; Defilare cu torțe prin centrul orașului⁴²; Liturghie și parastas pentru odihna sufletelor lui Dr. Ioan Rațiu și a soției sale Emilia în toate bisericile românești; Ședința a I-a a asociației culturale ASTRA Sibiu; Dezvelirea monumentului; Banchetul din sălile teatrului orășenesc; Deschiderea Expoziției de Artă Grafică; Ședința festivă a „Secțiunilor literare și științifice ale Astrei”; Concert și dans în sălile teatrului⁴³; Pelerinaj la mormântul lui Mihai Viteazul; Ședința a II-a a asociației culturale ASTRA Sibiu⁴⁴; Închiderea expozițiilor și decernarea premiilor⁴⁵.

Fondurile bănești necesare pentru ridicarea monumentului și serbărilor, reprogramate pe data de 9 iunie 1930, au continuat să sosească pe adresa Baroului avocaților din Turda. Astfel administrația județului Timiș serviciul financiar, trimite la data de 9 ianuarie 1930 Ordonanța de plată nr. 549/1930⁴⁶ prin care acordă 10 000 lei ajutor pentru statuie, din fondul județului.

Pentru acoperirea ultimelor cheltuieli se fac apeluri repetate. Baroul din Turda, prin persoana noului decan, Dr. Augustin Rațiu, solicită la 1 mai 1930 ministerului noi fonduri⁴⁷. Unul dintre apeluri este adresat Ministerului de Război⁴⁸ iar altul Primului Ministru⁴⁹. Acesta este rugat să se adreseze senatorilor și deputaților din Parlamentul României în vederea contribuirii cu câte o jumătate din diurnă la acoperirea ultimelor cheltuieli necesare ridicării statuii, dovedind „că prin aceasta înțeleg și apreciază jertfele înaintașilor noștri”⁵⁰.

³⁸ *Ibidem*, nr. inv. 2822.

³⁹ *Ibidem*, nr. inv. 2817.

⁴⁰ *Contul Statuii Dr. Ioan Rațiu la Banca Centrală, Filiala Turda* (manuscris), Muzeul de Istorie Turda, nr. inv. 2827.

⁴¹ *Programul Festivităților din 5—8 octombrie 1929*, Muzeul de Istorie Turda, nr. inv. 2826.

⁴² Festivități programate în 5 octombrie 1929.

⁴³ Festivități programate în 6 octombrie 1929.

⁴⁴ Festivități programate în 7 octombrie 1929.

⁴⁵ Festivități programate în 8 octombrie 1929.

⁴⁶ Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2814.

⁴⁷ *Ibidem*, nr. inv. 2807.

⁴⁸ *Ibidem*, nr. inv. 2820.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. inv. 2819.

⁵⁰ *Ibidem*.

În vederea apropiatelor serbări Baroul Turda va cere pe data de 3 iunie 1930⁵¹ — în contul sumei de 40 000 lei depuse în anul 1929 —, Inspectoratului de Mișcare C.F.R. Cluj, două trenuri cu câte opt vagoane pentru rutele: Câmpeni—Turda și Sânger—Turda⁵². În „pragul” serbărilor, suma strânsă era de 689 044 lei.

Pe data de 6 iunie 1930 s-au comandat Tipografiei „Arieșul” 300 de afișe bicolore⁵³ și 5000 de afișe simple, ce conțineau programul din 9 iunie 1930⁵⁴. Cortul de onoare a fost ridicat de „Fabrica de mobile Iosif Nemethy — Turda” pentru suma de 2882 lei⁵⁵. Dintre lucrările ce necesitau sume substanțiale amintim⁵⁶: lucrarea în bronz a Dr. Ioan Rațiu executată de sculptorul bucureștean Cornel Medrea pentru suma de 320 200 lei⁵⁷ și lucrarea în piatră executată de maestrul pietrar Eduard Schnabel pentru suma de 148 937 lei⁵⁸. Alte lucrări legate de **infrastructură** s-au ridicat la suma de 37 710 lei⁵⁹. Totalul lucrărilor au atins suma de 506 847 lei⁶⁰, restul sumei fiind destinată cheltuielilor legate de serbările omagiale.

O statistică a contribuabililor⁶¹ arată că pentru ridicarea statuii s-au primit sumele:

Nr. crt.	Depunător	Suma (lei)
1.	Barourile de avocați și notari publici	120 260
2.	Ministerele României	111 000
3.	Societăți culturale și Editoriale	105 300
4.	Prefecturile României	80 000
5.	Primăriile României	77 866
6.	Parlamentul României	75 622
7.	Persoane fizice	43 620
8.	Interese capitalizate	36 466
9.	Fabrici și Societăți	23 055
10.	Partidul Național Țărănesc	19 000
11.	Parohii	18 253
12.	Bănci și Case de credit	13 420

⁵¹ *Ibidem*, nr. inv. 2817.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, nr. inv. 2809.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. inv. 2810.

⁵⁵ *Ibidem*, nr. inv. 2811.

⁵⁶ *Contul Statuii Dr. Ioan Rațiu la Banca Centrală, Filiala Turda* (manuscris), Muzeul de Istorie Turda, nr. inv. 2827.

⁵⁷ *Ibidem*; Suma a fost plătită în patru rate: 27 august 1928 — 90 000 lei, 10 noiembrie 1928 — 100 000 lei, 19 septembrie 1929 — 100 200 lei, 11 iunie 1930 — 30 000 lei.

⁵⁸ *Ibidem*; Suma a fost plătită în șapte rate: 19 octombrie 1928 — 20 000 lei, 16 noiembrie 1928 — 15 000 lei, 26 martie 1929 — 5000 lei, 9 aprilie 1929 — 40 000 lei, 7 mai 1929 — 5000 lei, 16 mai 1929 — 16 000 lei, 12 iulie 1929 — 10 000 lei și 18 iulie 1929 — 37 937 lei.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

13. Școli	7 133
14. Localități	3 899
15. Preturi	2 595
16. Total	737 669 ⁶²

Din fondul total contribuția Turzii și zonelor apropiate a fost de aproximativ 155 806 lei⁶³.

În vederea dezvelirii monumentului s-a constituit un Comitet Central și cinci Comitete Speciale⁶⁴ — Comitetul Serbărilor Populare, Comitetul Banchetului, Comitetul Concertului, Comitetul de Defilare și Comitetul de Încartiruire — în care au fost antrenate circa 40 de personalități ale Turzii.

Din luna mai 1930, pe adresa Comitetului de Încartiruire care își avea sediul la Camera de Agricultură din Piața Mihai Viteazul⁶⁵, au început să sosească scrisori și telegrame prin care își anunțau prezența și adeziunea la această mare sărbătoare a românilor din Ardeal, numeroase personalități din România întregită, reprezentanți ai guvernului, primărilor, presei, justiției, bisericilor, armatei, ligilor culturale, memorandistilor, școlilor, tinerimii, femeilor și țăranimii. Dintre oaspeții de onoare din breasla avocaților care au răspuns invitației, amintim⁶⁶: Dr. Balogh Alexiu, Dr. Balogh Gheorghe, Dr. Borothy Ștefan, Dr. Bogdan Eugen, Dr. Bocsanzi A., Dr. Boeriu Ioan, Dr. Chețianu Emil, Dr. Csutak Coloman, Dr. Gal Nicolae, Dr. Kossovitz A., Dr. Lörinczi A., Dr. Mezei Eugen, Dr. Moldovan Mihail, Moys Paul, Dr. Popescu Gheorghe, Dr. Reich Iosif, Dr. Russu Coriolan, Dr. Sinka Iuliu, Dr. Szentkovits Aurel, Dr. Szólbösi Dezideriu, Dr. Stern Izidor, Dr. Teșan Octavian, Dr. Vorfálvi Maurițiu și Dr. Vertan Andrei.

În dimineața zilei de 9 iunie 1930 orele 7³⁰ a avut loc primirea oaspeților în gara Turda. Festivitățile de inaugurare a monumentului închinat marelui român, au început o oră mai târziu cu liturghia și parastasul pentru odihna sufletelor lui Dr. Ioan Rațiu și a soției sale Emilia, la biserica „Rățească“, edificiu ridicat de familia Rațiu⁶⁷. Mitropolia Blajului a delegat pentru această mare sărbătoare pe Episcopul de Cluj, Iulian Hossu⁶⁸.

Impunătoarea statuie a fost ridicată în fosta Piață Regina Maria, în fața fostului Palat al Prefecturii județului.

⁶² Diferența de 48 625 lei, a fost primită pe adresa Baroului din Turda după terminarea serbărilor omagiale, până în luna septembrie 1930. Ca exemplu: avocatul Dr. Augustin Bardosy, senator de Caraș, a trimis pe data de 16 iulie 1930, o scrisoare pe adresa Baroului din Turda în care menționa că se va îngriji personal de trimiterea sumei de 10 000 lei pentru monumentul ridicat, abia în luna septembrie datorită inadvertențelor survenite (Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2816).

⁶³ Suma este aproximativă deoarece nu toți depunătorii din registrul consultat de noi aveau trecută localitatea de baștină.

⁶⁴ Ștefan Dorel Chicinaș, *op. cit.*

⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶ Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2817.

⁶⁷ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 13.

⁶⁸ „Arieșul“, 1930, V, nr. 23.

Dr. Ioan Rațiu are privirea îndreptată spre Cluj, acolo unde a avut loc Procesul Memorandiștilor. Pe soclu este inscripționată celebra frază rostită pe data de 23 mai 1894 de Dr. Ioan Rațiu, la nedreptul proces intentat membrilor ce au făcut parte din conducerea delegației la Viena: „Existența unui popor, nu se discută, se afirmă!”.

Pe fața de est a soclului, în basorelief, se află eternizată în bronz o scenă din tinerețe. În anul 1848 și-a oferit serviciile lui Avram Iancu, împreună cu legiunea organizată în județul Turda⁶⁹. Pe fața de vest a soclului este înfățișat momentul istoric când Dr. Ioan Rațiu, pe banca acuzaților în fruntea memorandiștilor, își rostește „vorbirea de apărare înaintea Curții cu jurați din Cluj”⁷⁰. Comitetul ridicării acestui monument a fost alcătuit din d-nii: Dr. Valeriu Moldovan, Dr. Augustin Rațiu și Dr. Emil Chețianu⁷¹.

Dezvelirea monumentului a fost precedată de intonarea Imnului Regal și de Doina lui Rațiu⁷², interpretate de Corul Sf. Maria din Cluj. Au urmat apoi discursurile Guvernului ai cărui oaspeți de onoare erau: Înalțul Regent Sărățeanu, Primul Ministru Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Ion Mihalache etc. Pe rând au luat cuvântul reprezentanții Bisericii, Corpurilor Legiuitoare, Armatei, Academiei, Universităților, Ligii Culturale, ASTRA Sibiu, Justiției, Uniunii Avocaților, Memorandiștilor, Școlilor, Tinerimii, Femeilor și a Țărânimii. Discursurile au scos în evidență activitatea și personalitatea marelui memorandist. Defilarea armatei și depunerea coroanelor cu flori au încheiat procesiunea dezvelirii.

În după amiaza aceleiași zile a avut loc în sălile Teatrului, banchetul organizat de oficialitățile orașului. Meniul deosebit de bogat a fost pregătit pentru 260 de invitați⁷³.

Cu prilejul dezvelirii statuii, în parcul orașului au fost organizate „serbările populare”, iar spre seară un Concert de Gală susținut de Reuniunea Corală Unită din Cluj, de d-na Lya Pop — opera din Cluj — și de G. Folescu — opera din București.

După aproape patru ani septembrie 1926—iunie 1930 — s-a reușit finalizarea propunerii lansate la Timișoara: ridicarea unei statui care să cinstească pentru eternitate memoria lui Dr. Ioan Rațiu. Aceasta nu putea fi ridicată decât în orașul natal Turda, acolo unde și-a petrecut și cea mai mare parte din viață.

Nu putem să încheim fără a aminti că acest eveniment comemorativ de la Turda, a prilejuit istoricului Nicolae Iorga, o inspirată sinteză asupra activității conducătorului delegației memorandiste:⁷⁴ „S-a simțit nevoia unui mirean care să facă el ce fusese până atunci în seama «preoților cu crucea-n frunte». Și s-a prezentat de la sine un om zdravăn trupește și sufletește, nu popular prin cuvânt, nu dibaci în a găsi mijloacele de a ajunge, de a se menține și de a revenii, și nici artist

⁶⁹ *Ibidem.*

⁷⁰ *Ibidem.*

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² Doina lui Rațiu a fost scrisă pe data de 7 ianuarie 1895 la Seghedin, de „ziua numelui” de către Vioara Magdu.

⁷³ Muzeul de Istorie Turda, *Fond Dr. Ioan Rațiu*, I, nr. inv. 2817.

⁷⁴ N. Iorga, *op. cit.*

în materie de prestigiu, înveșmântat în tăceri solemne și în izolări impunătoare. Ci un caracter. Un caracter neînfrânt. Om de da și de nu. Om de orice riscuri. Om care moare pe cuvântul lui, la datoria lui. Orice material s-ar fi întrebuințat pentru monumentul lui, marmură sau bronz, mai tare a fost sufletul acestui om“.

HORĂȚIU GROZA

ABOUT THE RAISING AND UNVEILING OF DR. IOAN RAȚIU'S STATUE FROM TURDA

(Abstract)

Dr. Ioan Rațiu was one of most important leaders of the national Romanian moments of Transylvania's last century, a noteworthy personality of Turda, a remarkable political man, a great prestigious jurist, a Transylvanian culture outstanding initiator and one of the founders of ASTRA Sibiu Cultural Asociation.

The remarkable exponen t of Romanian Petitional Moment, he definitely joined our national history, the same time with its apogee, materialized in the "Memorandum" sent to Viena on the 28th of May 1892.

For the impresiv e activity unfolded in his life time his native town commemorated him with the occasion of the centenary, by raising in Turda's square a beautiful statue wich reprezents him in his "defence speaking", when the authorities med him.

The statue was made of bronze by the well-know sculptor Corneliu Medrea, and the pedestal and also the stone surroundigns by the expert Eduard Schnabel from Deva.

The leaders of Bar Asociation had the initiative through the person of Dr. Valeriu Moldovan, Dr. Augustin Rațiu and Dr. Emil Chețianu. The works cost 506 847 lei. The funds were gathered with the contribution of the Ministries, the Prefectures and Mayoralty of Romania, some other persons, companies, factories, The National Peasant Party, Banks and Credit Houses, also of schools.

The celebration organized on the 9th of June 1930 were impressive. At this great festivity, the Government's speaking and all the others guests were adequate.